

Ooievaars in Zuid-Kennemerland: een vruchtbare toekomst?

Peter den Elzen & Pim de Nobel

Inleiding

Ooievaar – Lepelaar – Takkendief zijn niet alleen onderwerp van een Oud-Hollands rijmpje (Abramsz, 1910), maar twee van hen waren dat het afgelopen voorjaar ook van enigszins opgewonden e-mailtjes op Vogelnet Zuid-Kennemerland (VZK). Over de spectaculaire gebeurtenissen rond de meest succesvolle soort van dit tweetal zal door anderen worden verhaald. Hier volgt ons verhaal over eventuele hervestiging van de Ooievaar als broedvogel in Zuid-Kennemerland, maar met name over het recente broedgeval bij De Glip in Heemstede.

Anticlimax in 2004

Wat ging er mis op enig moment tussen dinsdagmorgen 1 juni en zondagavond 30 mei? Was het een tekort aan voedsel, al dan niet veroorzaakt door het droge voorjaar, gevolgd door een opruimactie van een aaseter als Buizerd? Of was het een moment van onoplettendheid van de kersverse ouders, te druk bezig om hun kostje bij elkaar te scharrelen, gevolgd door een bliksembezoek van een Havik? We zullen het nooit weten, maar in ieder geval was van de twee jongen geen spoor meer te bekennen tijdens een inspectie van de nestkom op die droeve dinsdagmorgen. De oudervogels kwamen die week nog een keer gezamenlijk kijken (sindsdien niet meer dan één vogel zo nu en dan aanwezig), maar het broedgeval was mislukt (zie ook: Haarlems Dagblad, 10 juni 2004). De nestinspectie werd overigens uitgevoerd door 'toezichthouder' Peter den Elzen naar aanleiding van een mislukte afwisseling van de wacht. Na het neerstrijken van de op dat moment niet-broedende vogel en het gebruikelijke kleppen met de broedende partner, vlogen beide vogels onverwachts af en keerde geen van tweeën snel terug. Al sinds het uitkomen van de eieren leek er sprake van postnatale stress. De voedselzoekende partner bleef gemiddeld genomen te lang weg (tot 3 uur i.p.v. de gebruikelijke 1 tot 1,5), ten koste van de hongerige en dorstige achterblijvers op het nest; een veeg teken ...

En het zag er zo mooi uit. Op maandag 24 mei was het eindelijk zover: de geboorte van een Ooievaar, twee dagen later gevolgd door zijn/haar broertje of zusje. Dit heuglijke nieuws verspreidde zich dan ook snel. Eerst onder de meelevende bewoners en bezoekers van De Glip in Heemstede, ondersteund door videobeelden (twee jongen in nest gefilmd op vrijdag 28 mei), vervolgens via het lokale weekblad (de Heemsteder, 26 mei 2004) en de regionale e-mailgroep VZK. Aangezien ook ooievaarbabies ergens vandaan moeten komen hierbij nog wat pikante details. Vanaf zondag 11 april was er (vrijwel) dagelijks een (ongeringd) paar aanwezig op of nabij het paalnest langs de Fazantenlaan. Dat het 'serieus' was bleek uit hun gedrag. Enerzijds waren ze weinig tolerant tegen andere Ooievaarders, zoals het eenzame oude (geringde) vrouwtje dat dit jaar aanwezig was vanaf 15 februari (zie onder), maar zeker niet ten opzichte van een tweede paar dat op woensdag 14 april poolshoogte kwam nemen. Anderzijds waren ze druk met baltsen, paren en nestbouw (Haarlems Dagblad, 21 april 2004). De Glip e.o. was in blijde verwachting ...

En alsof dat nog niet mooi genoeg was, was er bij Leyduin, net over de grens in de gemeente Bloemendaal, een tweede even onverwachte als kortstondige broedpoging. Eerst was er nog enige verwarring of de waarnemingen van drie overvliegende vogels op 15 april, één vogel op 16 april en van twee vogels vanaf 28 april op en nabij de nestpaal in het weiland van Leyduin (ten westen van de spoorlijn Haarlem - Leiden) niet ook betrekking hadden op het broedpaar van De Glip. Beide locaties liggen tenslotte niet meer dan 1,5 km van elkaar. Maar op Koninginneavond klonk het verlossende woord: een even precieze als sportieve waarnemer scoorde met vijf minuten tussentijd twee 'bezette' paalnesten in de regio. Echter, er zijn geen aanwijzingen voor daadwerkelijk broeden op Leyduin, noch zijn er vervolgwarnemingen gemeld...

Heemsteeds voorspel

Het (mislukte) broedgeval bij De Glip in 2004 komt niet uit het niets. Eerste auteur is als natuurliefhebber, bewoner van de Fazantenlaan en ex-medewerker van de gemeente Heemstede al meer dan tien jaar bezig met het spreiden van een bedje voor een Heemsteeds broedpaar. Inmiddels is met medewerking van buurtgenoten, vrijwilligers van Stichting Ecologisch Beheer, Landschap Noord-Holland, enkele bedrijven, de gemeentelijke afdeling Groenvoorziening en Provincie Noord-Holland het moeras- en veenweidegebiedje De Glip zo zoetjes aan omgetoverd in dé regionale hotspot voor Ooievaarders. Zoals hierboven reeds gezegd verscheen de eerste Ooievaar van 2004 op 15 februari; wellicht hetzelfde (geringde) vrouwtje dat jaarlijks werd gesignaleerd sinds het sneuvelen van haar partner in het voorjaar van 1998. In dat

jaar stierf het mannetje van het territoriale broedpaar dat in het voorjaar van 1996 in Heemstede was neergestreken (gestorven als gevolg van een gebroken poot). Beide vogels waren geringde nakomelingen van projectoievaarders (mannetje en vrouwtje afkomstig uit Wassenaar respectievelijk het Ooievaardersdorp Het Liesveld in Groot Ammers, beide gelegen in Zuid-Holland; Fitis 32(2): 102). Dit ogenschijnlijk onervaren paartje kwam in 1997 tot een nest met drie eieren; kennelijk onbevruucht gezien het onnatuurlijk lang bebroeden (tot 6 weken i.p.v. de gebruikelijke 5). Een mislukt broedgeval, echter wel het eerste in de regio sinds lange tijd (zie onder). De Heemsteedse voorgeschiedenis gaat nog iets verder terug: de eerste waarneming van een Ooievaarder-op-paal dateert van 29 april 1993, het voorjaar na oprichting van de eerste paal in augustus 1992.

Zuid-Kennemerlandse historie

Het laatste gedocumenteerde broedgeval vond plaats in het beruchte voorjaar van 1940, en wel op Huis te Bennebroek (Akkerman & Niesen, 1966). In de regionale avifauna uit 1966 staat echter niets vermeld over het succes van dit broedgeval. In dezelfde jubileumuitgave van Het Vogeljaar, ter ere van de vijfenzeventigste verjaardag van Jan P. Strijbos, staat een artikel van de jubilaris onder de veelzeggende titel "Om Haarlem broedden wel twintig paar ooievaarders". Een citaat uit zijn dierbare jeugdherinneringen (niet gedateerd, maar al terugrekenend betrekking hebbend op de periode 1905-15): "Toen waren er in de omgeving van Haarlem zeker twintig bezette nesten van ooievaarders. Er was zelfs een nest in het zuidelijk deel van de Haarlemmerhout, tegenover het H.F.C.-terrein. Verder waren er in Zuid-Schalkwijk, op alle buitenplaatsen als Woestduin, Leyduin, Elswoud en Hartenlust. Op het terrein van het Provinciaal Ziekenhuis te Santpoort waren zelfs twee nesten, vlak bij elkaar, in Bloemendaal waren er ook twee of drie en dan in Santpoort en op Huis te Bennebroek, op Waterland bij Velsen en in Beverwijk." (Strijbos, 1966).

Tja, en dan te bedenken dat "reeds in 1769 en 1857 over een achteruitgang werd gesproken" (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981). Een achteruitgang die overigens eerder en sterker te merken was in Noord-Holland dan in het centrale en (noord)oostelijk deel van ons land: in 1939 telde Nederland nog 312 paren waarvan slechts drie in Noord-Holland (Bijlsma et al., 2001), inclusief dat grensgeval in Bennebroek!

De pogingen tot hervestiging in de regio staan natuurlijk niet op zichzelf. Na het landelijk dieptepunt met 5-9 broedparen in 1974-77 herstelde de Nederlandse populatie zich vanaf medio jaren tachtig. De ommekeer is te danken aan een ondersteunend fokproject, in 1969 gestart door vrijwilligers maar alras geadopteerd door Vogelbescherming

Nederland. Inmiddels zijn er weer zo'n 400 broedparen, zo langzaam minder afhankelijk wordend van de mens. Mede door het afbouwen van het herintroductieproject, waaronder de (winter)bijvoeding, vertonen de nakomelingen steeds meer 'wild' trekgedrag (overwinteren in West-Afrika) en gaan de vrijvliegende paren op steeds grotere afstand van de (max. 12) buitenstations broeden (zoals de gevallen in onze regio). Toch zijn er naar schatting nog slechts 20-50 broedparen die hun jongen geheel zonder menselijke hulp grootbrengen (Jonkers, 2002).

Ook wat betreft het voorkomen van niet-broedvogels in de regio is de decennialange dip al weer een tijdje achter de rug; eveneens het gevolg van het herstel van de Nederlandse broedpopulatie. Timing en aanduiding van het aantal doortrekkers per dag lijken niet wezenlijk te zijn veranderd ("meeste waarnemingen in de perioden begin april - half mei en augustus" & "in (zeer) klein aantal"; Geelhoed et al., 1998), maar op grond van de Fitis-waarnemingenrubriek kan 'quick & dirty' geconcludeerd worden dat de kans om een Ooievaar te zien fors is toegenomen ten opzicht van pakweg 20 jaar geleden (in 1977-85 slechts 0-4 waarnemingen per jaar; Cottaar, 1987).

Regionale toekomst

Ondanks de anticlimax van afgelopen voorjaar zou de Ooievaar in onze regio een vruchtbare toekomst tegemoet kunnen gaan. Er zijn wel twee randvoorwaarden. Ten eerste is de opbouw van een regionale populatie in deze fase vooralsnog afhankelijk van de toevoer van vogels van elders. Ofwel, de huidige trend van verspreiding vanuit de (Zuid-Hollandse) buitenstations is voor ons onontbeerlijk (denk aan de situatie in 1939). Ten tweede verdient de regionale voedselsituatie meer (beheers)aan-dacht. Een nestpaal is snel opgericht, maar een leefgebied met de hele zomer door voldoende voedsel voor ouders en jongen is minder gemakkelijk gerealiseerd. Ooievaars hebben namelijk veel plekjes nodig waar wat grotere dieren gevangen kunnen worden (zoals kikkers, mollen, muizen, naaktslakken en - wellicht gestimuleerd door de bijvoeding met ééndagskuijkens - weidevogelkuijkens...). Dergelijke prooien zijn vaak te vinden bij natte plekken in liefst extensief begraaide graslanden. Onze veelal te intensief bewerkte en te synchroon gemaakte 'hooilanden' zijn alleen interessant vlak na het maaien. Wat dat betreft heeft de decennialange intensivering van de landbouw meer kapot gemaakt dan ons lief is. Maar juist de Zuid-Kennemerlandse duinpolders (Vogelenzang, Santpoort) en veenweiderestanten langs Ringvaart, Spaarne en Mooie Nel (Elsbroekerpolder, Heemstederveld, Hekslootpolder, Spaarnwouderplas e.o.) bieden nog volop kansen. Met een uitgekende inrichting en extensief beheer, gericht op het creëren en in stand houden van een gevarieerde biotoop met ondermeer voldoende plas-drassituaties en enigszins verruigde overhoekjes, kunnen we een

definitieve rekolonisatie van Kennemerland verwachten. Wat ons betreft is de samenwerking rond De Glip, met ondermeer jaarlijks beheer door Landschap Noord-Holland in opdracht van de gemeente Heemstede, een voorbeeld voor andere regionale grondeigenaren, professionele terreinbeheerders en enthousiaste vrijwilligersgroepen in de regio.

Dankwoord

Jaco Diemeer, Ferdyn Hieselaar, Bert van der Kruis, Arno Stoute en Pieter Thomas worden bedankt voor het doorgeven van hun waarnemingen. Dirk Tanger wordt bedankt voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

- Abramsz, F., 1910. Rijmpjes en versjes uit de oude doos. Meulenhoff, Amsterdam.
- Akkerman, W.J. & Niesen, F., 1966. De vogels van Zuid-Kennemerland. *Het Vogeljaar* 14(1): 22-82.
- Bijlsma, R.G., Hustings, F. & Camphuysen, C.J., 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Cottaar, F., 1987. Het voorkomen van de Ooievaar (*Ciconia ciconia*) in Zuid-Kennemerland in 1986. *Fitis* 23(2): 65-69.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red.), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Jonkers, D.A., 2002. Ooievaar *Ciconia ciconia*. pp. 86-87 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Strijbos, J.P., 1966. Om Haarlem broedden wel twintig paar ooievaars. *Het Vogeljaar* 14(1): 17-21.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.

Pim de Nobel, Zijlweg 115 4, 2013 DE Haarlem, 023-5318631, e-mail: pim.de.nobel@hccnet.nl